

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАННЯ СПАДЩИНИ ВІДУМЕРЛОЮ

КРАВЧИК Марта Богданівна - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу Львівського національного університету імені Івана Франка

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.4.11>

УДК 347.66/68

DOI: <https://doi.org/10.32782/LAW.UA.2023.4-2.18>

Стаття присвячена процедурним особливостям визнання спадщини відумерлою. Здійснено дослідження поняття «відумерлості спадщини». Наведено та проаналізовано підстави визнання її такою, оскільки на практиці доволі часто виникає питання щодо особливостей спадкування майна у випадках відсутності спадкоємців та можливості вилучення його з цивільного обороту. Визначено особливості правового регулювання визнання спадщини відумерлою, яке зводиться до застосування законодавчо закріплених положень у випадках наявності визначених умов, а саме: відсутності спадкоємців за законом та за заповітом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини чи неприйняття ними її. У такому випадку орган місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини має право на звернення до суду із заявою після спливу одного року з часу відкриття спадщини про визнання її відумерлою і як наслідок, реалізує перехід її у власність територіальної громади. Реалізація такого переходу на підставі рішення суду породжує зобов'язання по відношенню до цієї територіальної громади щодо задоволення вимог кредиторів спадкодавця. У статті проаналізовано особливості задоволення таких вимог, які заявлені відповідно до вимог ст. 1231 Цивільного кодексу України. Досліджено актуальні питання реалізації законодавчих положень, що стосуються цього питання. Наведено акценти щодо відсутності законодавчого закріплення граничності строків подачі заяви до суду про визнання спадщини відумерлою та відсутності відповідальності за

нездійснення цього права і, як наслідок, залишення майна яке перебуває у складі спадкової маси поза цивільним оборотом, погіршення його якісних та кількісних характеристик, повного руйнування чи знищення, а також створення загрози чи небезпеки для суспільства. Сформульовано значення інституту відумерлості спадщини, зацентовано увагу на специфічності цього об'єкта та наведено висновки щодо виникнення відносин правонаступництва, що виникають на підставі визнання спадщини відумерлою.

Ключові слова: спадщина, спадкоємці, спадкодавець, відумерлість спадщини, час відкриття спадщини.

Постановка проблеми

Основним покликанням правової держави є забезпечення реалізації принципу верховенства права, захист людини та громадянина, правова рівність та єдність права та закону. Тільки правова держава може гарантувати особі забезпечення прав та свобод людини з метою розвитку та вдосконалення суспільних процесів, які спрямовані на глобалізацію та демократизацію правового суспільства. У цьому аспекті цивільне право відіграє ключову роль, так як покликане захищати права та інтереси громадян та суспільства в цілому через врегулювання широкого кола суспільних відносин, які виникають у процесі реалізації права та засновані на юридичній рівності, майновій самостійності та вільному волевиявленні їх учасників. Формується комплекс правового

регулювання відносин відумерлості спадщини окремого інституту спадкового права, яке є одним із найдавніших і багатовікових в усіх правових системах. Цей комплекс відносин проявляється через реалізацію особливостей здійснення управління таким майном та розпорядження ним. Основним «покликанням» інституту відумерлої спадщини, перш за все, є збереження в цивільному обороті майна, яке неуспадковане та перебуває в статусі безхазяйного, а також захисту прав кредиторів, які наділяються правом вимоги незалежно від прийняття спадщини спадкоємцями чи відмови від її прийняття. Чи відносимо безхазяйні речі до майна, власник яких невідомий? Як зазначає О.М. Резникова, відповідно до статті 335 ЦК України безхазяйною є річ, яка не має власника або власник якої не відомий. Таким чином, нерухоме майно, яке не використовується власником за призначенням внаслідок зміни місця проживання, не може бути визнане безхазяйним, у тому числі з огляду на те, що власник такого нерухомого майна відомий. Основною складністю в справах про визнання майна безхазяйним є встановлення факту, що майно не має власника [1, с. 105]. Процедура розпорядження таким майном визначена ЦК України та включає особливості набуття права власності на нього органами місцевого самоврядування в разі смерті власника такого нерухомого майна та у випадках відсутності спадкоємців по відношенню до цього майна.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Серед науковців, які досліджували питання спадкового права в контексті відумерлості спадщини, слід визначити напрацювання О. Заїки, Л.А. Музика, Д.І. Мейєр, З.В. Ромовської, В.П. Рябоконт, О.П. Печеного, О.Є. Кухарєва, С.Я. Фурси та інших, проте сучасний стан суспільства та сучасного цивільного законодавства України потребує розкриття особливостей визнання та використання майна, яке набуває статусу відумерлої спадщини. Певні поняття є недостатньо дослідженими, є суперечливими та потребують переосмислення. Цій тематичі приділено чимало уваги з боку науковців,

так як постає чимало теоретичних і практичних незрозуміlostей у процесі тлумачення чи застосування певних законодавчих положень у належному врегулюванні зазначеного питання, зокрема у справах про визнання спадщини відумерлою.

Мета

Метою цієї статті є дослідження цивільного законодавства з метою проведення аналізу та розкриття особливостей визнання спадщини відумерлою. Актуальним є проведення аналізу цієї проблематики з врахуванням положень цивільного законодавства та дослідження практичного застосування.

Виклад основного матеріалу

З прийняттям Цивільного кодексу 2004 року в цивільне законодавство було впроваджено термін «відумерла спадщини». Професорка З.В. Ромовська належить до числа розробників кодексу та ініціювала впровадження цієї назви майну, яке нікому не належить з числа спадкоємців. Науковиця досліджувала питання відумерлості та, зокрема, походження цього слова. Власне походження слова «відмерщина» в староруські часи мало різне значення, найперше відумерщиною називали древньоруську повинність, за якою феодал одержував натурою частку з майна померлого. Відумерщиною називали і майно, яке не було прийняте спадкоємцями [2, с. 48, 49]. Завдяки проведеному дослідженню було сформовано сутнісність поняття «відумерлості майна» по відношенню до того майна, яке залишилося після смерті спадкодавця та не було успадковане жодним із спадкоємців за заповітом та за законом. Аналізуючи поняття відумерлості спадщини, слід наголосити на тому, що у ст. 1277 ЦК України передбачено процедуру визнання її такою та підстави, за яких таку процедуру можна здійснювати та реалізовувати право спеціально визначеного суб'єкта в особі органу місцевого самоврядування на перехід у власність територіальної громади спадщини, яка буде визнана судом відумерлою. На підставі ч.1 ст. 1277 спадщина може бути визнана судом відумерлою у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спад-

кування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття орган місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини зобов'язаний подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою. Визнання спадщини відумерлою відбувається тільки у випадку переходу спадкового майна до власності територіальної громади. У цьому випадку спадкування не відбувається і, відповідно, правила норм ЦК України про спадкування до цих правовідносин не застосовуються. У випадку, коли спадкодавець бажав, аби майно, яке належить йому на праві власності, перейшло у власність територіальної громади, то здійснив би розпорядження на випадок своєї смерті шляхом вчинення заповіту. Відсутність заповіту породжує виникнення права спадкування за законом, а не прийняття спадкоємцями за законом спадщини, відмова від неї, усунення їх з числа спадкоємців породжує підставу для визнання спадщини відумерлою, а це, у свою чергу, відображає перехід майна від його власника (усього майна, яке належить спадкодавцю на момент смерті) до територіальної громади у зв'язку з його смертю.

Що стосується відумерлості майна, то особливістю такого є неприйняття спадкоємцями цього майна, відсутність спадкоємців чи відсутність у них бажання набути відповідне майно у власність після смерті спадкодавця, відмова від прийняття чи неприйняття його в строк, визначений для прийняття. У випадку наявності цих умов після спливу одного року з часу відкриття спадщини орган місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини наділяється правом подати заяву про визнання спадщини відумерлою.

У випадках залишення спадщини «безхазяйною» та не отримання її жодним із спадкоємців як за заповітом, так і за законом виникає дилема щодо збереження цього майна та його захисту, оскільки це майно із зазначених вище умов не перейшло до власності жодної особи, а це в певний спосіб створює загрози для нього самого. Для уникнення безхазяйності спадкового майна та залишення об'єктів спадкування в цивільному обороті законодавець впроваджує інститут відумерлості спадщини, із застосу-

ванням якого об'єкти спадкування не вибувають з цивільного обороту. Набуття права власності територіальною громадою на майно, щодо якого буде винесено рішення про визнання його відумерлою спадщиною вважається однією з підстав набуття права власності. Ця підстава може бути реалізована лише спеціальним суб'єктом щодо конкретизованого майна за територіальністю, а саме: територіальна громада, на території якої це майно знаходиться. Одночасно ця підстава може бути реалізована у випадку, коли жоден із спадкоємців за заповітом, за законом не прийняв спадщини, відмовився від неї, був усунений від спадкування та по відношенню до цього майна не заявляв вимог. Неприйняття спадщини є лише правом особи, а отже ніхто і ні в який спосіб не може примушуватися до вчинення дій, що свідчать про її прийняття. Лише за наявності цих умов на підставі ст. 1277 ЦК України в суб'єкта, територіальної громади за місцем відкриття спадщини з'являється право, право, а не обов'язок, на звернення із заявою до суду про визнання спадщини відумерлою. Суд, у свою чергу, має обов'язок прийняти таку заяву або ж навпаки відмовити в прийнятті такої, якщо немає сукупності всіх умов, або ж ця заява подана з порушенням строку, визначеного для виникнення права подачі такої заяви. Заява про визнання спадщини відумерлою подається після спливу одного року з часу відкриття спадщини та не підлягає скороченню, а також у зв'язку з тим, що чітко не визначений не може бути і продовжений, що свідчить про наділення правом територіальну громаду звертатись з відповідною заявою після спливу річного строку і в більш пізній строк, до прикладу, кілька років потому, що свідчить про незастосування положень ст.1270 ЦК України визначення строку для прийняття спадщини. Отже, на підставі ч.2 ст. 1277 ЦК України, реалізувати це право може територіальна громада шляхом звернення до суду, з заявою після закінчення одного року з моменту відкриття спадщини. Проте існують підстави для відмови судом у прийнятті такої заяви. У першу чергу це подання заяви до спливу одного року після відкриття спадщини, а також у випадку, коли спадкоємці

формально не прийняли спадщини, проте фактично майно перебуває в їхньому володінні та користуванні; коли відсутня будь-яка інформація стосовно розшуку спадкоємців, а також повідомлення їх нотаріусом про факт відкриття спадщини [3, с. 133]. Як зазначає М.М. Ясинок, у випадку відсутності інформації щодо кількості спадкоємців та спадкоємців, які не прийняли спадщини, ускладнюється питання з'ясування інформації щодо неприйняття ними спадщини чи фактичного користування ними спадковим майном. Перевірка відповідної інформації потребує певного часу та коштів, оскільки такі відповідно до ст. 1272 ЦК України мають право звернутися до суду щодо надання додаткового строку, достатнього для подання заяви нотаріусу про прийняття спадщини [4, с. 224].

ЦПК України регламентує спеціальні вимоги, які застосовуються до змісту заяви про визнання спадщини відумерлою. Одночасно із поданими загальними відомостями подаються дані про час і місце відкриття спадщини, майно, що становить спадщину, а також докази, які свідчать про належність цього майна спадкодавцю, про відсутність спадкоємців за заповітом і за законом або про усунення їх від права на спадкування, або про неприйняття ними спадщини, або про відмову від її прийняття. [5, с. 33].

У випадку, коли спадщина визнана відумерлою та переходить у власність відповідної територіальної громади, проте вже після переходу заявляються вимоги спадкоємців, які з певних причин пропустили строк для прийняття спадщини, яка визнана відумерлою, територіальна громада зобов'язана на підставі ч.2 ст.1280 ЦК України забезпечити повернення цього майна правонаступникам, а у випадку не залишення його, у натурі здійснити грошову компенсацію. У разі безоплатної передачі територіальною громадою відумерлого майна у власність іншої особи, спадкоємець позбавлений права вимагати повернення такого майна. Відсутнє в такому випадку в нього і право вимагати грошової компенсації у зв'язку із відсутністю продажу спірного майна. Це може мати місце, наприклад, при безоплатній передачі у власність шляхом приватизації [6, с. 36].

Органи місцевого самоврядування, які діють від імені територіальної громади, розпоряджаються майном у порядку, визначеному законом, з урахуванням специфіки цього майна.

Отже, за результатами дослідження питання визнання спадщини відумерлою можемо зробити висновок, що відумерлість спадщини є набуття права власності на майно територіальною громадою, а перехід відумерлого майна у її власність є особливим видом цивільного правонаступництва, має універсальний характер та не містить ознак спадкування.

Література

1. Резнікова М.О., Левіцька В.І. Взяття на облік безхазяйного нерухомого майна. Юридичний науковий електронний журнал. 2017.№ 6. С. 105-107.
2. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Спадкове право К. : ВД-ДАКРО. 2013. 301 с.
3. Болокан І.В. Правове регулювання особливостей розгляду судами справ про визнання спадщини відумерлою. Вісник Запорізького національного університету. 2010. №2. С. 130-135.
4. Ясинок М.М. Особливості окремого провадження в цивільному процесуальному праві України (теоретико-правовий аспект) : Монографія. М.М. Ясинок. К. : Алерта, 2014. 352 с.
5. Новосад А.С., Момот А.І. Особливості розгляду справ про визнання спадщини відумерлою. Науковий юридичний журнал Правові новели. 2018. №6. С. 30-34.
6. Кухарев О.Є. Процесуальні аспекти визнання спадщини відумерлою. Цивілістична процесуальна думка. 2016. №3. С. 33-37.

Marta Bogdanivna Kravchuk

FEATURES OF RECOGNITION OF DEAD HERITAGE

The article is devoted to the procedural features of recognizing the legacy as dead. The study of the concept of «death of heritage» was carried out. The reasons for recognizing it as such are also given and analyzed, since

in practice quite often the question arises regarding the peculiarities of property inheritance in cases of absence of heirs and the possibility of its removal from civil circulation. The peculiarities of the legal regulation of the recognition of inheritance as deceased have been defined, which boils down to the application of legally established provisions in cases of the presence of certain conditions, such as the absence of heirs by law and by will, their removal from the right to inheritance, their refusal to accept the inheritance or their refusal to accept it. In such a case, the local self-government body at the place of opening of the inheritance has the right to appeal to the court with a statement after the expiration of one year from the time of the opening of the inheritance to recognize it as dead and, as a result, implement its transfer into the ownership of the territorial community. The implementation of such a transition on the basis of a court decision gives rise to obligations towards this territorial community to meet the requirements of the testator's creditors. The

article analyzes the peculiarities of meeting such requirements, which are declared in accordance with the requirements of Art. 1231 of the Civil Code of Ukraine. Actual issues of implementation of legislative provisions relating to this issue have been studied. Emphasis is given on the lack of legislative confirmation of the deadline for submitting an application to the court to recognize the inheritance as dead and the lack of responsibility for failure to exercise this right, and as a result, leaving the property that is part of the inheritance out of civil circulation, deterioration of its qualitative and quantitative characteristics, complete destruction or destruction, as well as creating a threat or danger to society. The meaning of the institution of the death of inheritance is formulated, attention is focused on the specificity of this object, and conclusions are given regarding the emergence of legal succession relations arising on the basis of the recognition of inheritance as dead.

Key words: inheritance, heirs, testator, death of inheritance, time of inheritance opening.